

CSOMOR Tibor: Magyarország. Honismereti bibliográfia. 1.köt. (Előszó: Kovács Máté. Kiad. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Hazafias Népfront Országos Elnöksége Honismereti Bizottsága.) Bp. 1972. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 955, [4] p.

Pótolni egy égető hiányt, megoldani egy sürgető feladatot: számba venni és feltárni az utóbbi negyedszázad honismereti közleményeit, megteremteni a fellendülő helytörténeti kutatás, a nagy tömegeket foglalkoztató honismereti mozgalom és általában a szűkebb haza (szülőföld, lakóhely, munkahely) megismerésének országos szakirodalmi bázisát, bibliográfiai kalauzát – erre vállalkozott Csomor Tibor, ez volt a szándéka.

Szándékának megvalósítása csak részben sikerült. Művének számottevő, maradandó értékei vannak, de előtűnnek komoly hiányosságai is, egyes elgondolásai pedig vitára késztetnek. Pozitívumai és negatívumai egyaránt jelentősek, tanulságosak, ezért fontos állomása helyismereti bibliográfiánk fejlődésének.

Csomor Tibor vitathatatlan érdeme az uttörés kísérlete. Szinte teljesen járatlan uton kellett elindulnia, hiszen Bodor Antal helyismereti könyvészete óta hasonló jellegű munka nem jelent meg, s nagyrészt kimunkálatlanok az elméleti, módszertani kérdések is. További problémát jelentett, hogy a helyismeret fogalma a szóban forgó időszakban lényegesen megváltozott: egyrészt tematikailag kibővült, másrészt a helytörténeti kutatások mellett előtérbe került a jelen és jövő tudományos vizsgálata. Ezzel együtt színvonalbeli differenciálódás is végbement, a honismeret művelésének új formái alakultak ki. Tetemesen megnőtt a helyismereti jellegű kiadványok, cikkek száma, szóródásuk igen nagy. Ráadásul az anyag egy része

feltáratlan volt, a megyei helyismereti bibliográfiák közül még csak néhány készült el, így Csomornak nemcsak az összegező, hanem az alapozó munkát is el kellett végeznie. Minden elismerést megérdemel, hogy a jelzett nehézségek ellenére is megpróbálkozott a vállalt feladat megoldásával. Példamutató szorgalommal gyűjtötte adatait, s a kiadó szervek nagyvonalu anyagi támogatása lehetővé tette, hogy azok szinte korlátozás nélkül napvilágot lássanak.

A bibliográfia terjedelme, a datgazdagsága lenyűgöző: tételeinek száma több mint 10 000. Földrajzilag a jelenlegi Magyarország határait vette figyelembe, területének minden részéről közöl irodalmat; kivéve Budapestet, amelynek anyagát a jövőre megjelenő 2. kötet tartalmazza majd. Tartalmilag sokoldalúságra és sokrétűsége törekedett. Sokoldalúsága abban nyilvánul meg, hogy a tudomány- és ismeretágak egész sorát – helytörténet, néprajz, gazdaság, művelődés, idegenforgalom, élővilág stb. – foglalja magában. A sokrétűség jele, hogy az irodalom különböző szintjeit – tudományos publikációk, ismeretterjesztő közlemények, riportok, beszámoló jelentések stb. – egyaránt feltárta, szem előtt tartva a honismeret különböző ágazataiban tevékenykedők igényeit.

A dokumentumtipusok széles körét dolgozta fel: bibliográfiákat, monográfiákat, tanulmánygyűjteményeket, riportkönyveket, szociográfiákat, évkönyveket, alkalmi kiadványokat, adattárakat, antológiákat, fotoalbumokat stb., valamint 250 periodikumot, köztük olyanokat, amelyeknek cikkei a Magyar Folyóiratok Repertóriumában sem találhatóak meg. Kiterjedt a figyelme a regionális szempontu ismeretágak (földrajz, régészet, műemlékvédelem stb.) összefoglaló, általában az ország egészéről szóló irodalmára, kézikönyveire is. Ezzel rávilágít a helyismereti bibliográfiai munka egyik legfontosabb mozzanatára: arra, hogy nem elegendő azoknak a dolgozatoknak a feltárása, amelyek kifejezetten az adott hellyel foglalkoznak, hanem tekintetbe kell venni a nagyobb tájegységek, közigazgatási egységek, végső soron az ország multját, jelenét bemutató könyvek, cikkek helyi vonatkozásait is.

Helyeselhető, hasznos eljárás, hogy a monográfiákat, utikönyveket, kézikönyveket stb. analitikusan dolgozta fel. Ha a kötet tartalmilag homogén, akkor a cimleírás után sorolja fel a rész tanulmányokat; ha nem, akkor az egyes fejezetek, könyvrészletek a témájuknak megfelelő helyen önállóan szerepelnek. Így egy-egy helység anyaga együvé került, s ez nagymértékben megkönnyíti a keresést.

Mintaszerű a rejtett bibliográfiák következetes kimutatása a címleírásokban. A címleírások pontosak, bár itt-ott tulságosan részletezők (pl. évkönyvek köteteit külön-külön veszi fel). Hasznos tájékoztatást nyújtanak az annotációk, de ezek nem egységesek, sem színvonalban, sem terjedelemben. Feltűntette Csomor a könyvek OSZK-beli raktári jelzeteit is. Ez utóbbi tény egyuttal jelzi, hogy mindvégig igyekezett érvényesíteni az autopszia elvét, ami szintén elengedhetetlen követelmény a helyismereti bibliográfiákban.

Tájékoztatói eszközök a függelékek is: a honismereti-helytörténeti kiadványokat tartalmazó sorozatok listája; a szerzői névmutató; a nyomdai munkálatok idején kiadott közleményeket feltáró „Pótlás” (ennek anyaga viszont a névmutatóba már nem került be); az elemzően feldolgozott művek betürendes jegyzéke; a periodikumok címei és rövidítései.

Csomor bibliográfiája ismét felveti egy fontos terminológiai probléma tisztázásának igényét. Ma sincs ugyanis megnyugtatóan, határozottan definiálva a helyismeret, helytörténet, honismeret fogalma; nincs rendezve e területek egymáshoz való viszonya. Ez a bizonytalanság látszik ebben a könyvben is. Csomor nem foglal állást, csupán annyit jegyez meg – egyébként helyesen –, hogy a honismeret komplex jelenség. Munkájában azonban ez a komplexitás nem tükröződik minden vonatkozásban, illetőleg nem mindig helyesen tükröződik. A komplex felfogás érvét használva pl. indokolatlan engedményeket tett: napilapcikkeket, másodlagos információkat közlő ismeretterjesztő publikációkat, sőt regényeket (pl. Illés Béla: Honfoglalás) is felvett a bibliográfiába. Ugyanakkor egyes szakterületeket teljesen mellőzött: jog, sport stb. Megdöbbentő hiány, hogy a könyvtárakról sem közöl irodalmat. (Az nyilván a rosszul értelmezett ideológiai szempontoknak tudható be, hogy a vallásokról, egyházakról sincs szó, s természetesen nem szerepelnek az egyháztörténeti munkák, folyóiratok sem.) Szóhasználatát és válogatási elveit mérlegelve úgy tűnik, hogy a közművelődési szemléletű, mozgalmi jellegű honismeret fogalmából indult ki, s ezt próbálta ötvözni a honismeret tudományosabb felfogásával. Ezzel magyarázható, hogy túl szélesre tágítja a felhasználók körét (helytörténeti kutatók, amatőr gyűjtők, krónikairók, iskolai szakkörök, népművelők stb.); ezzel magyarázható, hogy egyes szakterületeket – pl. földrajz, néprajz, művészettörténet, élővilág – kiemelt, az átlagosnál részletesebben tárt fel, másokat – pl. oktatás, tudományos élet, munkásmozgalom – háttérbe szorított, alárendelt más szakágaknak (a felsorolt esetekben: művelődés, történelem). Azt viszont

semmivel sem lehet megmagyarázni, hogy kimaradtak a bibliográfiából a történettudományi szintézisek, sőt a Kosáry- és I. Tóth-féle bibliográfia is.

Nehéz egyetérteni azzal, hogy a személyre (írókra, képzőművészekre, tudósokra stb.) vonatkozó irodalom jelentős részét is kizárta a bibliográfiából. Csak akkor vette fel az ilyen műveket, ha konkrétan tárgyalják az illető személy és a helység kapcsolatát. Álláspontja annyiban helyeselhető, hogy valóban ez az a terület, ahol leginkább szükség volt a válogatásra. A legfontosabb monografikus feldolgozásoknak azonban helye lenne ebben az összeállításban. Hiszen egy-egy neves író, képzőművész munkásságának ismerete nélkül nem beszélhetünk az illető város irodalmi életéről, művészetéről. Ugyanakkor egy-egy híres író, tudós életrajzában szükségszerűen szó esik a város irodalmáról, kulturájáról, társadalmáról. A konkrétság kritériumát különben is roppant nehéz meghatározni; ez Csomor Tibornak sem sikerült, a személyeket illetően rendkívül következtelen az anyaga (pl. leírta Julow Viktor Mata János költészeté című tanulmányát, Tóth Ervin Mata János-könyvét viszont nem).

Erős bizonytalanságban hagyta az olvasót afelől, hogy a bibliográfiában feltárt művek megjelenésének időhatárai mettől meddig terjednek. A kötetben lapozgatva arra következtethetünk, hogy az 1948–1971 közötti irodalmat dolgoztak fel. Elfelejtette a bevezetőben rögzíteni az anyaggyűjtés lezárásának időpontját is. Arról sem kapunk tájékoztatást, hogy egyes forrástípusokat – pl. riportkönyvek, versantológiák – miért részesített előnyben mások pl. visszaemlékezések, könyvtári évkönyvek – rovására. Nem jelzi azt sem, miért módosította a besorolási szabvány előírásait, miért tekinti külön betűnek az a és e rövid és hosszú változatát, a többi magánhangzóét pedig miért nem.

Minden bizonnyal hosszas vita tárgya lesz e bibliográfia szerkezeti felépítése. Csomor a tárgyszavas megoldást választotta, tárgyszóként fogva fel a földrajzi neveket is. A kötetben betűrendben következnek egymás után a tudomány- és ismeretágakat, fogalmakat, népcsoportokat stb. jelölő tematikus, valamint a településeket, gazdasági körzeteket, közigazgatási egységeket, folyókat stb. jelölő földrajzi tárgyszavak. A földrajzi és tematikai elv ilyen kombinációja, mechanikus egyesítése nehezen áttekinthető, s ami ennél is súlyosabb: nehezen használható. A tematikus tárgyszavak szétzórtsága veszélyezteti a visszakeresés lehetőségét. Tovább bonyo-

litja a helyzetet, hogy a tárgyszóalkotás számos esetben megkérdőjelezhető, önkényes; szó sincs arról, hogy a könyvtári tájékoztatás gyakorlatának felelne meg. Jelentős, átfogó témaköröknek – munkásmozgalom, oktatás, történelem, politikai élet stb. – egyáltalán nincs önálló tárgyszavuk, ugyanakkor két cimleírás miatt kiemelte a szerző a „Népsűrűség”-et a „Népesedés”-ből. Önálló tárgyszót kapott az „Izlám építészet”, de a többi építészeti stílus nem, sőt az építészet sem. A tárgyszavak nem egyneműek; egy részük tudományágat, más részük dokumentumtipust (utikönyvek, szociográfiák stb.), harmadik részük ismeretkört (pl. nemzetközi kapcsolatok, nehézipar) stb. jelöl. A használónak komoly szellemi erőfeszítésébe kerül, amíg megtalálja (ha megtalálja) a keresett témakört ebben az utvesztőben. Célszerűbbnek tartanánk ezért egy olyan formát, amely a tematikus tárgyszavak anyagát a kötet elején vagy végén valamilyen logikai rendszer szerint csoportosítaná. Ez a megoldás sok-sok ismétlést, számos utalót is feleslegessé tett volna, nem beszélve a használat egyszerűbb voltáról.

Kritikai megjegyzéseink végére egy hiánylista: kívánczokra, azokról a könyvekről, cikkekről, amelyek kimaradtak a bibliográfiából. Ha Csomor válogatási szempontjait vesszük figyelembe, akkor is tulságosan hosszú ez a lista, messze túlhaladja a recenzió kereteit. Néhány címet azért megemlítünk, jellegzetes példaként: Balassa Iván: A magyar kukorica; Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek; Makkai László: A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlatja; Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711–1790; stb.

A bibliográfián a sietség, sőt néhol a kapkodás nyomai látszanak, amit az magyarázhat, hogy az előzéklap-verzón jelzett kettős alkalomra (Nemzetközi Könyvév, Hazafias Népfőnt V. kongresszusa) mindenáron meg akarták jelentetni. Az időzavar érezhető a bevezetőn, a csoportosítás következetlenségein, a tárgyszóalkotás átgondolatlanságán, a feltűnő hiányokon, a nyomdai korrekúra felületességén (sok a bosszantó sajtóhiba), a névmutató pontatlanságain stb. Talán ez az oka annak is, hogy ez alkalommal aligha került sor a lektor közreműködésére – neve sehol sem szerepel –, pedig tanácsai feltétlenül hasznára váltak volna a kiadválynak.

Örömmel vettük kézbe ezt a bibliográfiát, örömrünk azonban nem felhőtlen. Kétségtelen, hogy hosszú ideig alapvető segédeszköze lesz mindenfajta helyismereti munkának, a helyismereti tájékoztatásnak. Az országos honismereti könyvészet szerepét azonban

nem töltheti be, elsősorban súlyos tartalmi hiányosságai és rendszere miatt. Éppen ezért nem szabad megelégednünk, látnunk kell, hogy ez a kötet csak kísérlet, alap a további munkához. Változatlanul szükség van egy honismereti bibliográfiai kalauzra, s Csomor Tibor vállalkozása ismét ráirányítja a figyelmet a megyei helyismereti bibliográfiák fontosságára, sürgeti elkészítésüket.

BÉNYEI Miklós

SZALAY Sándor: A szétsugárzó szakirodalmi tájékoztatás helyzete a közgazdaságtudomány területén. (A hazai könyvtári-dokumentációs intézmények gazdasági tájékoztató kiadványairól.) Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1972. 43 p.

Az időszakosan megjelenő hazai gazdasági szakirodalmi tájékoztató kiadványok áttekintése több szempontból is figyelmet érdemel, de említsük itt csak a legégetőbbet: a „minden intézmény maga felelős a saját informáltságáért” elv tisztázatlansága miatt a központi szándék, az egységes fejlesztési elgondolás, a tervszerűség és ellenőrzés érvényesülése itt mélyen a megengedhető szint alá süllyedt. Ilyen körülmények között nem lehet meglepő, hogy a közgazdász-könyvtáros szerző a mintegy 80 tájékoztató kiadvány sajátosságait feltárva a bőség nem kívánatos zavarait kénytelen megállapítani.

A tanulmány bevezető része röviden jellemzi a tájékoztató kiadványokat kibocsátó intézményeket (számuk összesen 33), s rámutat, hogy mindössze 7 szerepel közöttük a 40, kifejezetten közgazdasági gyűjtőkörű könyvtár közül. Ennek következtében – miután a Közgazdasági Dokumentációs Központ 1954-ben megszűnt – a szakterület differenciált igényeinek kielégítését bizonyos mértékig háttérbe szorítja a vállalatot presztizscélokra kihasználó, öncélú kiadási tevékenység. Érdekes, de még kifejtésre váró problémát is említ a szerző – vajon mennyiben helyes az az állapot, hogy „semmilyen korreláció nem fedezhető fel a könyvtárak nagysága és tájékoztató munkája között”?

A második rész fontosabb ismérveik szerint csoportosítja az egyes kiadványokat, amelyeket a harmadik rész táblázata – intézményi sorrendben – tételesen is ismertet (lehetőség szerint megadva az évfő-